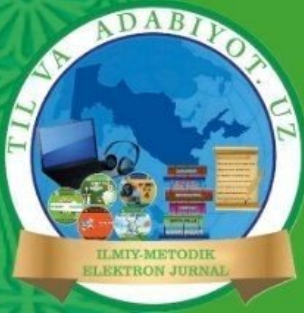

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

O'zbek haqida battlada

*Qiyosi yo'quning mahri bir darya,
O'rashasa o'ziga o'rashaydi O'zbek.
Boshqa millatlarini bilmadim, ammo,
Dunyoda bolam deb yashaydi O'zbek!*

*O'nta bo'lsa o'rni boshqa uningaham,
O'g'lim otashimdan qaratgan uchaqum.
Qizim faritlardan chehrasi gulgun,
Qoshlari qalam deb yashaydi O'zbek!*

*Bir qo'lda belanchak, bir qo'lda Qur'on,
Bir alkada kashmon, birida iymon.
Barchaga harabar qofolsimon,
Yashnasin olam deb yashaydi O'zbek!*

*Bobolari qaysi jigittlardan ham,
Memolari hushro'y guzdan oshsa ham.
Zurayodlari bo'lsa bitta uyga jam,
To'shak yetmay to'nin to'shaydi O'zbek!*

*Ehtirom olganga ehtiromlari bor,
Kekshayganga bo'yin egmaydi zinhon.
Beshik to'la jaji islomlari bor,
Tosh o'tmas qo'rig'onga o'rashaydi O'zbek!*

*Qiyosin topdingmi aytilin Muhammad?
O'rashasa o'ziga o'rashaydi O'zbek.
Yomon shar yuzsang ham bezingdan o'piti,
Kam bo'lma bolam deb yashaydi O'zbek!*

Muhammad MAS'UD

Mehribonu SAYFULLAYEVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich magistranti
mehribonusayfullayeva8@gmail.com

Ilmiy rahbar: A. U. MUYYIDNOVA,
CHDPU O'zbek adabiyotshunosligi
kafedrasi dotsenti v.b., f.f.b.f.d. (PhD)

“O'TKAN KUNLAR” ROMANIDA TUSH MOTIVI

Annotatsiya: maqolada Abdulla Qodiriyning “O'tkan kunlar” romanidagi xalq og'zaki ijodiga xos syujet va motivlar haqida fikr yuritiladi. Xususan, tush motivining “O'tkan kunlar” asaridagi o'rne, boshqa motivlar bilan munosabati, voqelikni yuzaga keltirishdagi tadrijiy rivoji tahlil etiladi. Ushbu romanda adibning xalq dostonlarida uchraydigan turli motivlardan ijodiy foydalanish mahorati yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, motiv, syujet, roman.

Аннотация: в статье рассматриваются сюжеты и мотивы, характерные для устного народного творчества в романе Абдуллы Кадыри “О'ткан кунлар”. В частности, анализируется роль мотива сна в произведении “О'ткан кунлар”, его связь с другими мотивами, а также его постепенное развитие в создании реальности. В романе подчеркивается творческое использование писателем различных мотивов народного эпоса.

Ключевые слова: народное творчество, мотив, сюжет, роман.

Annotation: the article discusses the plots and motifs characteristic of folk oral literature in Abdulla Qodiriy's novel “O'tkan kunlar”. In particular, the role of the dream motif in “O'tkan kunlar”, its relationship with other motifs, and its gradual development in creating reality are analyzed. This novel highlights the writer's skill in creatively using various motifs found in folk epics.

Key words: folk art, motif, plot, novel.

Ma'lumki, epik asar syujeti albatta biror makon va zamonda kechar ekan, bu harakat, shubhasiz, motivlar harakati bilan amalga oshiriladi. Bizning maqsadimiz esa ana shu motivlar, xususan, tush motivining “O'tkan kunlar” asaridagi o'rne, boshqa motivlar bilan munosabati, voqelikni yuzaga keltirishdagi tadrijiy rivojini tahlil etishdan iborat. Zero, tush motivi epik asarlarda muhim o'rin tutadi. Bu motivga xos bo'lgan asosiy xususiyatlardan biri ko'pincha boshqa motivlarni o'zi bilan birga yetaklab kelishidir.

O'zbek dostonlaridagi tush motivi sinov, do'stlik, uylanish, safar, o'lim kabi keyingi motivlar bilan chambarchas bog'langan holda keladi. Dostonlar syujetining keyingi “taqdiri” ana shu tush motivi bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Misol uchun, tush motivi “Alpomish” dostonida do'stlik motivi, “Kuntug'mish”da safar, “Rustamxon”da uylanish, “Go'ro'g'lining o'limi”da o'lim motivi bilan bog'liq holda keladi. “Kuntug'mish” dostonida qahramon tushida yorini, “Rustamxon”da ona o'z qizini, “Go'ro'g'lining o'limi”da Go'ro'g'li tushida o'z pirini ko'radi.

“Alpomish” dostonida esa Alpomish, Barchin va Qorajon bir vaqtning o'zida ayni bir tushni ko'radi: “Alpomish cho'ponlarning qo'shxonasida uxlab yotdi. Kechasi fayzi sahar vaqtiga yetdi, sahar vaqti cho'ponlarning qo'shxonasida yotib bir tush ko'rdi. Izlab borayotgan Barchin yori, bul ham baxmal o'tovda yotib, subhi sodiq tuqqan vaqtda bir tush ko'rdi. Kashal g'orida, to'qson qalmoqning ichida Qorajon alp ham bir tush ko'rdi. Uchovining tushi ddin keyin, do'g'ulish ko'rdi”[1:89]. Ushbu motivdan so'ng doston voqealari tezlashib, syujetning keyingi halqalari

uchun vaziyat yaratiladi. Qorajon ana shu tush tufayli Alpomish bilan do'st tutinadi. Sinovda o'z tug'ishgan akalarning yonida turib emas, Alpomish tomonida turib davraga tushadi. Alpomishning do'sti, sirdoshi, yaqin ko'makchisiga aylanadi. Shuning uchun ham ana shu tush parchasini doston syujetining yadrosi deb qarash mumkin.

Folklor ijodiga xos bo'lgan bu tush motivini Abdulla Qodiriyning “O'tkan kunlar” romanida ham uchratamiz. Asarda tush motivi o'lim motivini o'zi bilan birga yetaklab keladi. Fikrimiz izohi sifatida romanning uchinchi bo'lim o'n oltinchi “Oy-kuni yaqin edi” bobiga to'xtalamiz. Bu bobda hikoya qilinishicha, xuftonga yaqin Kumushning ko'zi yoriydi. O'zbek oyim tarafidan chillalik uyga kechasi ko'chadan kelib kirish yaxshi emasligi va Zaynabning uyiga borib yotish amrini olgan Otabek ichkari uyga ketadi. Ovqatlanish asnosida Zaynab Kumushning ancha qiynalganini so'zlab beradi. Bu gaplardan yuragi juda uyushib ketgan Otabek xavotir ostida uxlash uchun yotadi. Ko'zi ilinar-ilinmas tush ko'ra boshlaydi:

“Chamanda gullar ochilg'an emish... Bu Gulshan uning o'ziniki emish... Ul rango-rang chechaklardan ko'zini ololmas emish. Tevarakka kelgan yovdan xavf bor emish... Xanjarini ushlab yovg'a qarshi chiqq'an emish... Yov qochqan emish... Yov orasida onasi ham bor, otasi ham ko'rinar emish... Qaytib chamanga kirs bir sigir gulni bosib, yanchib o'tlab yurg'an emish... Bu holdan o'zini unutkan va qo'lidag'i xanjari bilan sigirga yugurgan emish... Sigir emas – sariq sochli albasti emish... Darmonsizlang'an va xanjari qo'lidan tushkan emish... Dunyoni qorong'ulik bosqan

emish..."[2:372]. Ana shu tush motivida Kumushbibining o'lim voqealari oldindan bashorat qilinib, ramzlar tilida bayon qilinadi: "Chamanda gullar ochilg'on emish", "rango-rang chechaklardan ko'zini ololmas emish" – yozuvchi bu ramziy bo'yoqni keltirish orqali farzand ko'rish bo'sag'asida bo'lgan Otabek va Kumushning ruhiy dunyosini, ularning ichki kechinmalarini tasvirlab beradi. Sigirning gulni bosib, yanchishi – Zaynab tomonidan Kumushbibining zaharlanish voqealariga ishora qiladi. Aynan "sigir"ning keltirilishi esa pismiqlik va muloyim (yuvosh) xarakterga ega Zaynabga ishoradir. Yozuvchi "sariq sochli albasti" ramziy ifodasini keltirish orqali kutilmagan qabihlikka qo'lg'urgan Zaynabning bu voqeadan keyingi ruhiyatini, uning ichki va tashqi dunyosini ochib beradi. Asarning ushbu bobida keltirilgan quyidagi parchaga diqqat qaratsak, Zaynabga nisbatan ishlatilgan bu ramziy ifoda ostidagi ma'noni yanada teran anglab yetishga muvaffaq bo'lamiz: "Kumushning yaqinlarig'ina emas, balki foji'adan xabardor bo'lgan shaharning katta – kichigi Zaynabka beriladigan jazoni erta – kech kutmakda edilar. Biroq foji'aning o'ninchi kunlarida Zaynabning jinni bo'lib, ochiq ko'yi ko'chada yurgan xabari va og'asi tomonidan ushlanib kishanga soling'an mojarosi eshitildi. Zaynabning jununi qozilar va tabiblar tarafidan ham tasdiq etilgach, uning ustidagi jazo ko'tarildi. Darhaqiqat, aqldan ozib ko'chalarda ochiq kezish va kishanga tushishning o'zi ham Zaynab uchun kichkina jazo hisoblanmas edi..."[2:377] Tush motividagi "dunyoni qorong'ulik bosishi" esa Otabekning bu yashanmishlardan keyingi qorong'ulikga burkangan mazmunsiz kunlariga ishora qilib keladi. Ya'ni roman syujetining keyingi voqealar rivoji ana shu parchada ko'rsatib beriladi.

Voqealar rivoji davom etar ekan, romanda tush motivining o'lim motivi va safar motivi bilan chambarchas bog'langan holda kelganiga guvoh bo'lamiz. Bu holat esa xalq og'zaki ijodiga xos bo'lgan motivlarning muhim xususiyatlaridan biridir. Zaynab tomonidan zaharlangan Kumushning vafoti voqealar rivojining eng yuqori nuqtasi – romanning kulminatsion nuqtasi sanaladi. Adib Abdulla Qodiriy romanning kulminatsion nuqtasini tush motividan keyin o'lim motivini keltirish orqali ochib beradi. Ya'ni tush bu yerda romanning keyingi voqealar rivoji uchun asosiy poydevor vazifasini o'taydi:

"... Zaynab chetlanib uydan chiqdi... Hoji Kumushning boshig'a kelib o'lturdi. Otabek va onasi oyog'i ustida edilar, Kumushning ko'zi yumiq, sochlari yuzi ustida parishon edi. Hoji o'z qo'li bilan sochlarni tuzatib Kumushning ko'kimtil tovlang'an yuzini ko'rdi va manglayini bosdi..."

Oyim... Oyim!... – dedi hoji. Kumush ko'zini ochib

besaranjom unga nazar tashladi va tanib ... qo'zg'almoqchi bo'ldi.

Qo'zg'alman, oyim... qo'zg'alman!

Kumushning ko'z yoshisi chakkasidan oqib tushdi... Hoji ham o'zini to'xtatolmay, Kumushning yoshini artib, boshini siladi:

Xudo shifo berar, bolam!

Kumush jomga qo'zg'aladi, Otabek kelib qo'ltiqiladi, hoji ham uning boshini tutdi... Bu gal qusiq qong'a aylangan edi, burnidan ham bir necha tomchi qon oqdi... Qusub yotg'ach, ko'zi yarqillab ochilib ketdi va tevaragiga betoqat qarandi:

Oyi... dada... - so'ngra, - begim, - deb ingrandi... Erining yuzini yuziga qo'ydi, uyalg'ansumon ko'zini yumdi..."[2:376]

Aslini olib qaraganda, Otabek farzandining tug'ilishi bilan boshlangan "oy-kuni yaqin edi" bobi xalq ertak va dostonlaridagi kabi tug'ilish, tush, o'lim, ayriliq va safar motivlari bilan chambarchas bog'lanib, yaxlit syujetni yuzaga keltiradi.

Kumushbibining o'limi Mirzakarim qutidor oilasi uchun ayancli ayriliq edi. Yozuvchi yagona farzandini so'nggi bora ko'ra olmagan, uni so'nggi manziliga kuzata olmagan, qizi qabrini quchoqlab uvvos tortgan ota – ona portretini ayriliq motivining g'amgin bo'yoqlari bilan chizib beradi. Ushbu bob Otabek va o'g'li Yodgorbekning Marg'ilonga safari bilan yakunlanadi. Asarning eng so'nggi "Xotima" bobi ham Otabekning Toshkent va Marg'ilonga safari hamda Olmaota ustidagi jangda ruslar bilan to'qnashuvdagi halokati bilan yakunlanadi.

"O'tkan kunlar" ni mutolaa qilar ekanmiz, yozuvchining folklor ijodiga xos bo'lgan motivlarni roman tarkibiga mohirona singdirib yuborganligiga, roman syujet chizig'ini yuzaga keltirishda shu kabi bir qancha motivlardan unumli foydalanilganligiga guvoh bo'lamiz.

Xulosa. Abdulla Qodiriy asarlarining shuhrati, ta'sir kuchi, tasvir tiniqligi, tilining go'zalligi alohida urg'uga sazavordir. Bunday fazilatlar ildizi esa iste'dodli adibning o'zbek, rus va jahon adabiyotidan, xalq og'zaki ijodi va xalqning jonli tilidan bahramand bo'lganligiga borib taqaladi. Adib nigohini xalq ijodini, uning ma'naviy xazinasini qunt bilan o'rganishga qaratib, eng yaxshi an'analami o'zlashtirdi, umumxalq tilining bitmas-tuganmas imkoniyatlaridan mohirona foydalandi. Inson ruhiy dunyosining rang-barangligini hisobga olgan holda betakror xarakterlar yaratishga ahamiyat berdi.

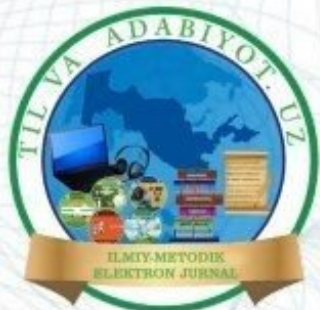
Bir so'z bilan aytganda, Abdulla Qodiriy asarning asosiy mavzu va g'oyasini to'ldirishda xalq og'zaki ijodiyotiga xos bo'lgan syujet va motivlar imkoniyatlaridan o'rinni foydalanib, bebaho asarlar yaratishga muvaffaq bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alpomish (o'zbek xalq qahramonlik dostoni). – T.: Zabardast Media, 2024.
2. Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. – T.: Sharq, 2005.
3. Olim To'laboyev va boshqalar. XX asr O'zbek folklorshunosligi. Antologiya. –T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2017.

Muxarram To'xtayeva. Badiiy adabiyotda an'anaviylik va novatorlik masalalari	369
Saodat Latipova. "Me'rojomayi turkiy"da ahli bayt talqini	372
Bahora Avazberdiyeva. "Sinchalak" qissasidagi arxaizm va istorizmlarning qo'llanilishi	375
Xumora Yusupova. Zaynab va Omon dostonida ayol jasorati	378
Barnoxon Homidova. O'zbek adabiyotida badiiy asarlarni qiyoslash metodi asosida o'rganish: nazariya va amaliyot.....	381
Mehribonu Sayfullayeva. A.U.Muydinova. "O'tkan kunlar" romanida tush motivi	383
Madinaxon Ahmadjonova. G'afur G'ulom asarlaridagi fonetik birliklarning lingvopoetik tadqiqi.....	385
Hurriyat Ibragimova. Jahon integratsiyalashuvi jarayonida kattalar ta'limi. Xorij va milliy tajriba.....	387
Charos Hazratova. Obrazli jarayon fe'llarining leksik-semantik tabiati	389
Iroda Farhodova. Axborot manbalarini himoya qilishda faktcheking platformalarining roli	393
Laziza Ergashova. Gidronimlar – suv obyektlariga qo'yilgan atoqli otlar	396
Sevinch Jumayorova. Dildor Bazarova. Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida modal so'zlarning qo'llanishi	399
Munira Izzatillayeva. Naim Karimov "Sham va chaqmoq" hikoyasida oybek obrazi	401
Vasliya Xujaqulova. Xadicha Sulaymonovanning oila va ayollar huquqini rivojlantirishdagi o'rni beqiyosdir.....	403
Dildora Abulqosimova. Olimxon jo'raxonov. Samarqand davlat universitetida o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etish muammolari.....	406
Samandarbek Abdurasulov. Asal Karimbayeva. Influence of test-taking strategies on the development of reading and listening skills.....	408
Gulnoza Abdullayeva. Gulhoyo Hamidova. Ma'rifiy she'rlar: ta'limiy, badiiy-estetik funksiyasi.....	410
Aziza Karyagdiyeva. Valeriya Samoylovna telia's linguistic views on the process of formation of phraseological units with onomastic components	413

Til va adabiyot ta'limi" –
«Преподавание языка и литературы» –
«Language and literature teaching»
ilmiy-metodik jurnali

@ Tilvaadabiyot.uz
elektron ilmiy-metodik jurnali

@
Tilvaadabiyot.uz

tilvaadabiyot.uz saytida mualliflik maqolasi joylashtirilganligi to'g'risida

SERTIFIKAT

Ushbu sertifikat **MEHRIBONU SAYFULLAYEVA. A.U.MUYDINOVA**ning maqolasi
tilvaadabiyot.uz saytida chop etilganligini **tasdiqlaydi.**

Mavzu: ““O'tkan kunlar” romanida tush motivi”

Nashrning Web-manzili: <https://tilvaadabiyot.uz/bosh-sahifa/product/8-son-2025-yil>

@ Tilvaadabiyot.uz
elektron ilmiy-metodik jurnali

Bosh muharriri

N.X.Berdiyeva